

Dr. Skënder GASHI

KATËR DOKUMENTE MBI PRINCIPATAT E RASHËS E TË ARBANONIT II

(Vijon nga numri i kaluar)

DOKUMENTI III: Pjesë të zgjedhura nga: Directorium ad passagium faciendum¹ të Gulliellmus Adae - Brocardus të vitit 1332

Shënime për autorin dhe veprën

Autori Guliellmus Adae - Brocardus ishte murg francez i rendit të dominikanëve. Në vitin 1332 „Atëherë kur, nën Papën Gjon XXII, po ândrrohej n'Evropë një kryqatë kah Palestina, mû në Tivar kishte selin një kryepeshkop, dominikani Guliellmus Adae, një paraprinjës i Perëndimit, që më 1332 përmbledh në veprën e vet „Directorium da passagium faciendum” orot e tija politike në të cilat Shqipnija luen një rol që nuk mund të shpërçmohet” - shkruante Milan Šufly, në punimin Shqipnija mesjetore, botuar në librin Vëzhgime iliro-shqiptare, përpuiluem prej Dr. Ludwig von Thalloczy, Shkodër, 2004 fq. 143. Unë kujtoj se raporti ishte përgatitur për Karlin e Anzhuve.

¹ Teksti latinisht është nxjerrë nga botimi Directorium ad passagium faciendum, në Recueil des historiens des croisades, Documents arméniens II., III: Brocardus, Paris 1906, fq. 367 - 517. I përcjellë me përkthimin gjermanisht së pari u botua nga unë në DARDANIA, Zeitschrift für Gechiche. Kultur und Information, Wien, 4/1995 fq. 36-51. Teksti latinisht është përkthyer në gjermanisht nga Univ. Prof. Georg Renatus Solta. Versioni shqip është nga unë dhe i mëshetur mbi përkthimin gjermanisht.

Originali latinsht²

[436]*

De rege vero Rassie quid exponam, cum ipse [in] illo regno de jure locum non hebeat neque focum, sed similis cum infidelitatum, prodicionum ac tyrannidum noca gravis notatum predicet ac infamem, et cathena scelerum usque ad ipsum a suis progenitoribus extendatur, que de malo in pejus crescit in eo continue et augetur.

Ad hoc autem apercius declarandum, sciendum [est] quod fuit quidam rex Rassie, qui Stephanus vocabatur, et hic habuit duos filios, quorum unus Stephanus, alter vero fuit Urosius nominatus. Post mortem autem Stephani regis, patris istorum, Urosis contra jam factum regem Stephanum [fratrem suum] insurrexit, quem Stephanus bello agrediens superavit; sed postea misertus sanguinis fratris sui ipsum admisit et cum eo regnum voluntarie dividit. Accepit Stephanus filiam regis Ungarie in uxorem, nomine Katerinam, sororem felicis recordacionis domine Marie, regine Sicilie et Ungarie, que fuit mater bone memorie domine matris vestre. Ex ista autem domina Katerina ipse Stephanus filium generavit, qui Vlastilaus fuit nominatus; moriens autem Stephanus filium suum Vlastislaum regem et heredem partis regni quam sibi retinuerat dereliquit, ita tamen quod Urosius ab eodem Vlatislao tanquam vassallus recognosceret se tenere reliquam partem regni. Urosus autem, [post mortem dieti Stephani,] contra Vlatislaum nepotem suum et dominum insurrexit et ipsum cepit, et, ablato sibi regno toto, [ipsum] in carcerem vineulavit, a quo, vivente Urosio, non potuit liberari. Accepit autem Urosius uxorem dominam Elizabeth, sororem domine avie vestre; qua repudata et vivente, accepit [in uxorem] filiam imperatoris Grecorum qui tune erat, sororem videlicet istius qui nunc est imperator. ex ipsis autem uxoribus filios non suscepit, sed ex diversis concubinis duos filios generavit, et unus Constantinus, alius vero fuit Stephanus nominatus. Qui pater fuit istius qui nunc est regnum Rassie detinet occupatum. Hic Stephanus contra patrem suum Urosium insurrexit, et eum vita regno privare pluries attemptavit. Tandem, per patrem captus, exoculari mandatur et in Constantinopolim, cum duobus filiis suis, exilio relegatur. Et quia carnifex, corruptus pecunia, in pupillam oculi directe, sicut per patrem ordinatum fuerat et mandatum, lanceolam non infixit, per medicinas appositas oculis, licet non plenarie, aliquid tamen vidit. Quod tamen quamdiu pater ejus vixit, ita celatum esse voluit et secretum quod filium poprium, quia hoc puerili sagacitate perpenderat, continuo manu

² Numrat në kllapa katrore shënojné faqet në librin nga i cili u nxor ky dokument.

propria strangulavit, [438] timens ne alicui revelaret. Et sic qui patrem occidere voluit, filio non peprecit. Postea vero pater misertus ejus, eredens ipsum penitus esse cecum, eum post multos annos quibus [in] exilio fuerat, revocavit. Mortuo autem Urosio, patre suo, cunctis de regno per litteras scriptas manu propria manifestans et aperiens quod videret, sequeulam maximam promissis et muneribus secum traxit, et Vlatislaum, verum regni heredem jam de carceribus liberatum et ad regnum vocatum², de toto regno expulit et fugavit. Deinde, fratrem proprium et unicum Constantinum supradictumin carcerem vinculavit et inaudito crudelitatis genere interfecit; nam super lignum ipsum extendi fecit et clavis infixit⁴ per brachia et per crura et per cerebrum medium interemit. Talis est hec progenies viperina, talia venenata pocula reicit ac diffundit.

Si vero quis audire voluerit deisto qui in Rassia modo regnat, filio hujus ceci, profecto cognoscet quod, licet sit corpore junior et etate posterior, veneno tamen malicie inaudite suos in facto, non tamen forte in voluntate, progenitores superat et excedit. Nam patrem proprium, ut premissum est, spurium, illegitimum, male natum, crudelem, tyrannum, filicidam, fratricidam, et, quantum in eo fuit, etiam patricidam, cepit, vinculavit, carceri mancipavit et plus quam crudeliter interfecit.

Ecce, domine mi rex, imperatorem et regem prefatos ac domus ipsorum, tales [439] describo quales esse totus Oriens attestatur et magna ex parte certa experientia sum edoctus. Nunc ergo vestre circumspeccionis prudentia videat et discernat utrum sit in istis de promissione, juramento ac fidelitate¹ aliquialiter confidendum, qui, sicut generacio perversa et infideles filii, de mala natione et prava stirpe proveniunt, de Deo male senciunt, Ecclesie non obediunt, parents perimunt, filiis non parcunt, fratres occidunt, genus proprium destruunt et confudunt; qui consanguinis noscuntur esse alieni, amicis hostes, domestici inimicis³, falsi ad dilectores, ad auxilios proditores, subditorum oppressores, alieni juris invasores, dominorum suorum crudelissimi occisores.

[Quarta racio.]

Quarta racio quare non sit in eis ullatenus confidendum est propter illam prodicionem quam alias Greci fuerunt contra nostros proditoriemachinati. In ystoriis enim ultramarinis legitur quod, in quodam passagio, calcem vivam cum farina quam vendebant Dei exercitui miscuerunt; ex qua panis confectus atque comestus excidium conferre poterat, non salutem, et cor non confirmare, sed pocius infirmare; quod quidem facinus inuaditum et proditio alias a seculis inexperta, multos ex nostris per infirmitates varias et mortes

subitas subtraxerunt. Iterum, alia vice, ad talem nequiciam sue malignitatis astuciam converterunt, quod naves et galeas [440] que necessaria pro passagio transvehebant in portu Constantinopolitano, in inferiori parte ipsarum, per homines qui vocantur merguli³, perforarent, ut aqua cicius implerentur et in profundum subito¹ mergerentur, et omnia que exercitui erant necessaria perderentur, ut sic necessitatus exercitus aut ad propria remearet, aut certe Grecorum et aliorum infidelium gladiis interiret; quod et factum fuisset, nisi Deus, suis propicius et [eorum] defensor, consilium Grecorum malignantium detexisset.

Quia igitur satis, pro modo huic tractatui congruenti, digestum et ostensum est quomodo cum predictis non est fedus aliquod ferendum, nec in eis ullatenus est confidendum, nunc est ad tertium procedendum.

III

[Hic ponuntur quatuor cause justum et licitum est invadere imperium Grecorum.]

Tercio igitur est ostendere ac declarare causas justas, licitas et honestas ad eorum dominium invadendum et ab eis cum serenitate consciencie auferendum. Et licet sint cause sufficientes ille que elici et haberi possunt ex rationibus supradictis, tamen alie IIII cause [441] sunt breviter subnectende, quantum ad istum spectant, qui Grecorum imperatorem se dicit, quas breviter explanabo.

[Prima causa]

Prima causa est quia, licet sui progenitores, velut alter Herodes, sicut volunt, sue genealogie seriem ordinant, per quam nituntur prodiciones quas fecerunt in occisionibus dominorum suorum et invasionem imperii excusare atque obfuscacionem sui generis^w et natalium suorum infamiam operire, necnon et in gloriam culminis augustorum se fallaciter sublimare, rei veritas tamen extat quod ipsi [nec] lineam imperatoriam, nec parentelam sanguinis attigerunt, nisi quam Paleologus atavus istius texere inchoavit, qui fuit primus imperator, non primus proditor domus sue.

[Secunda causa]

Secunda causa est proveniens ex predicta; patet enim quod nullum jus obtinet in imperio quod atavus ejus primus violentator, tyrannus et injustus possessor, sibi non debitum usurpavit, nisi velit quis dicere quod illud obtinet jure proditorio per successionem iniquitatis et injustice sibi a suis pravis patribus derelicto⁴. Sed ud videamus clare quod jus illius imperii ad alterum optineat, non ad ipsum, tanquam ad presens spectat rationem facti, breviter hic prestringo. Quidem nobiles [442] de Francia transfretantes in subsidium Terre Sancte Constantinopolim devenerunt, videlicet Balduinus, comes Flandrensis, Ludovicus; comes Blesensis, Stephanus Perticensis et marchio Montisferrati. Invenerunt autem eandem civitatem ab Andronico occupatam, qui fratrem proprium Cursach¹ de imperio dejecerat, excaverat et in carcerem incluserat valde durum, in quo et posuit Alexium, nepotem suum, ipsius filium execati. Alexius vero, Dei volito, de carcere liberatus, ad predictorum Francorum exercitum ce conduxit; qui predicti tyranni Andronici facinus horrescentes, civitati protinus bellum parant; quam ingressi [s Francis] Andronicus efugatur et Alexius juvenis in imperium coronatur, patre Cursach prius de carcere liberato. Alexius autem, sicut ingratus et falsus, parvipendens quod per Francos vitam conservasset et ad coronam imperii pervenisset, mala machinatus ast plurima contra ipsos, in hoc⁴ a Grecorum perfidiis et falsitatibus non declinans, qui, permissione justa divina, per Morculfum⁵. suum quemdam hominem, capitur et in lecto⁶ dormiens strangulatur. Postquam jam Francos de civitate expulerat et contra ipsos attemptaverat, ut predicatur, multa mala, nichilominus tamen Franci, in detestacionem facinoris, contra Morculphum⁷ arma capiunt, civitatem impungnant et infra decem dies capiunt impungnatam. Et quia Alexius sine herede et legitimo successore imperium dereliquit, Balduwinus, supradictus [443] comes [Flandrensis], de consilio unanimi et assensu principum, cleri ac populi universi, in imperatorem eligitur, et in ecclesia Sancte Sophie solemniter coronatur, atque sibi laus imperialis ab omnibus acclamatur. Postquam vero Franci dictum imperium per successiones aliquas tenuissent, pervint tandem ad Philippum, filium Balduwini secundi, qui fuerat filius Petri de Cortenayo, comitis Altisiodorensis, et sororis primi Balduini et Henrici fratrum, qui imperium [444] tuerant et sine herede reliquerant successive. Hic Philippus filiam Karoli primi, regis Sicilie, duxit uxorem, que fuit amita matris vestre, relicte nunc principis Tarentini. Paleologus autem sepedictus tam Philippum predictum quam dominam Katerinam, ejus filiam, de imperio efugavit, et [per] ipsum, imperium tyrannice et prodicionaliter occupavit; quod et iste Andro[n]icus, Paleologi pronepos, eodem non jure, sed injuria, detinet occupatum.

[Tercia causa.]

Tercia causa est quia istud imperium non detinetur in dampnum alterius cujuscunque, sed in damnum et detrimentum ac dispendium domus vestre. Vera enim heres hujus imperii, domine mi rex, soror tua est, bone memorie, principis Tarentini uxor relicta; ejusque filii, nepotes tui et consobrini germani, sunt in tuis manibus orphani derelicti; qui ad te oculos dirigunt sue mentis, quem divine providencia bonitatis eis contulit et concessit singulare. solum et unicum refugium ac juvamen⁴; ut tu ipse, domine, potencie tue dextera pupillum et viduam suscipias, et vias Grecorum peccatorum destruas et disperdas, pietatis amator ac justicie executor.

[Quarta causa.]**[445]**

Quarta causa est vindicta effusi sanguinis Gallicorum fidelium, innocent[ⁱ]um. Paleologus namque, quando, ut prediczum est, imperium occupavit, omnes Francos quos in Constantinopoli et in toto [longe lateqne] imperio potuit invenire crudeliter trucidavit; quanta autem crudelitatis insania tunc et alias Greci contra Francos fuerunt debacati, testis agger³ mortuorum⁴ qui in quadam cripta, que est intra murum civitatis, juxta Bucam Leonis, palam cunctis videre volentibus demonstratur, quos non permiserunt ullatenus sepeliri. in detestacionem nostre fidei ac odium Gallicorum.

[Iddem ostenditur de rege Rassye.]

De rege vero nunc Rassie patet etiam illud idem⁶, quod scilicet regnum illud, nec per successionem legitimam, nec per hereditatis convenienciam, sed per violenciam⁸ alieni juris obtentum, per tyrannidem possessum et per proditionem detinet occupatum. Ipse namque, ut superius est expressum, filius spurii est illius qui in patrem suum Urosium insurrexerat, et in eum usque ad mortem conspiraverat, et multas prodiciones tractaverat, propter que pater ipsum jusserat execari et in exilium relegari. Qui insuper, post mortem patris sui Urosi, Vlatislaum, sobrinum vestrum, filium regis Stephani, regni prefati merum de jure dominum et heredem, per tyrannidem prodiciosam et injuriosam violenciam efugavit. Si etiam¹ in dicto regno aliquod jus haberet, hic, inquam, spurii foilius, qui nunc regnat, certe totum

[jus] dinoscitur perdidisse. Fuit enim nune de novoproditor et captor patris proprii et occisor.

[Quintum remedium]

[477]

Quintum est quod omnes ille ecclesiuncule, que magis spelunce malefactorum atque latibula possunt dici, penitus diruantur, ne videamur conventicula eorum de similibus congregare.

[Epylogus ad dicta.]

Predictis igitur sex ordinationibus sic dispositis et firmatis, sicut in sex diebus legitur Deus omnia condidisse, et in septimo quievisse, sic novus eciam imperator in firmitat solidius, omni dubietate remota, imperium possidebit atque in pacis sabbato perpetuo requiescet. De castris et civitatibus custodiendis, et de hiis que necessaria fuerint mundiendis, atque hominibus fidelibus comittendis, in presenti opsculo non describo; sufficit in eo illa tantum dfpingere et ad memoriam revocare que non sunt omnibus manifesta.

IV

[De regno Rassie, quomodo faciliter sit capiendum.]

Ad regnum Rassie redeo capiendum, cujus tanta erit facilitas obtinendi quanta, [478] voluntas fuerit invadenti. Et ut huc melius videatur, quedam ineitancia ad ipsum invadendum et quasdam condiciones faciles ad capiendum breviter hie describo.

Regnum illud pauca et quasi nulla loca habet forcia vel munita, sed totum est villel et casalia, sine fossatis et penitus sine muris. Edificia et palacia tam regis [479] quam aliorum nobilium sunt de paleis et de lignis. Nunquam vidi ibi aliquod palacium sive domum de lapide nec de terra, nisi in civitatibus maritimis Latinorum. Illud regnum est in blado, vino et oleo et carnibus opulentum, aquis 480 preterfluentibus foncium et fluminnum est amenum, nemoribus, pratis, montibus, planis ac vallibus est jocundum, diversarum ferarum nationibus est repletum; et breviter quidquid ibi

nascitur, est electum, et specialiter in parte illa que situm optinet supra mare. In regno illo sunt actu nune quinque minerie auri, pariter [481] cum argento, in quibus magistri continue operantur. Sunt nichilominus argentarie cum auro miste veraciter, nune reperte in aliis locis pluribus et diversis; et cum hoc sunt ibi magna nemoral et condensa. Quicumque ergo habuerit regnum [482] illud, habebit veraciter unum jocale appetibile et optandum et in toto seculo preciosum.

Hoc inter cetera facit ad dictum regnum facilius capiendum, quod sunt ibi due naciones, una videlicet Albanensium et alia Latinorum, qui omnes sub 483 fide, ritu et obediencia Romane Ecclesie perseverant. Et secundum hec habent archeipiscopos, episcopos et abbates, ac inferioris status et gradus religiosos et clericos seculares. Latini habent sex civitates cum suis episcopis: prima Antibarum, archiepiscopalem; deinde Chatarensem, Dulcedinensem, Suacinensem, Scutarensis et Drivascensem, quas quidem soli Latini inhabitant; populus vero earum sunt Albanenses in tota ipsarum diocesi extra muros. Sunt eciam Albanensium [484] quator civitates, videlicet Polati Majoris, Polati Minoris, Sabatensis et Albanensis, que omnes cum predictis civitatibus Latinorum Anthibarensi archiepiscopo et ecclesie jure metropolitano sunt subjecte. Et licet Albanenses aliam omnino linguam a latina habeant et diversam, tamen litteram latinam habent in usu et in omnibus suis libris. Latinorum igitur potencia infra civitatum suarum ambitum continetur. Extra enim civitates suas, licet possessiones vinearum obtineant et camporum, tamen nullum quod latinum populum habeat, castrum possident neque villam. Albaneses autem, quia major natio est, ponerent in campo plusquam quindecim milia equitum, ad omnem actum belli, secundum morem et modum illius patrie, expeditos et strenuos bellatores. Et quia dicti, tam Latini quam Albanenses, sub iugo importabili et durissima servitute illis odiosius abhominandi Sclavorum domini sunt oppressi, populos scilicet angariatus, clerus dejectus et minoratus, episcopi et abbates sepius vinculati, nobiles exheredati et in personis propriis captivati, ecclesie tam episcopales quam alie dissipate et in [485] suis juribus annullate, monasteria disperdita et destruet, ipsi omnes et ipsorum singuli in predictorum Sclavorum sanguine manus suas erederent conserar, quando viderent aliquem principem de Fraucorum eis partibus aparere, quem contra dictos Sclavos nefarios, nostre veritatis et fidei inimicos, facerent ducem belli. Gum predictis autem Albanensibus et Latinis mille milites Franci, et quinque vel sex milia peditum, procul dubio, totum tale ac tantum regnum cum facilitate nimia obtinerent.

Përkthimi shqip

Çfarë të them më së pari mbi mbretin e Rashës, meqë këtij në këtë mbretëri, vështruar juridikisht, nuk i takon as posti e as oxhaku porse që mbi supe të tij (si edhe të perandorit bizantin) rëndon si damkë e poshtërsisë po ai faj i madh i pabesisë, i tradhtisë dhe i tiranisë (tyrannis përdoret në këtë tekst gjithmonë edhe në kuptimin e uzurpim-it) dhe që vargoi i veprave të tij të këqija të krimt zgjatet që nga pararendësit e tij e deri tek ky vetë dhe që, e keqja po rritet në personin e tij në të keqe gjithnjë e më të madhe.

Që kjo të shpjegohet më qartë duhet të dihet se në krye të herës kishte një mbret të Rashës me emrin Stephanus dhe që ky kishte dy djem, njëri nga të cilët quhej Stepan ndësa tjetri quhej Urosh. Pas vdekjes së mbretit Stepan, atit të të dyve, Uroshi u ngrit kundër Stepanit,³ i cili tashmë ishte vendosur për mbret; Stepani e sulmoi këtë dhe e mundi. Megjithatë ky u mëshirua më vonë dhe nuk e deshi gjakun e të vëllait; e pranoi përsëri dhe vullnetarisht e ndau me të perandorinë. Stepani (SG: Dragutini) e mori për grua të bijën e mbretit të Hungarisë, të quajtur Katerina, e motra e zonjës Maria ndjesë pastë, mbretëreshës së Sicilisë e të Hungarisë, e cila ishte ëma e së pastë ndjesë ëmës Suaj. Me këtë Katerinën Stepani e pati një djalë [437]⁴ i cili quhej Vlatislau (Ladislav); mirëpo kur vdiq, ai (Stepani) e la Vladislavin për mbret dhe trshëgimtar të asaj pjese të perandorisë, të cilën më parë e kishte ndalur për vete, me urdhër që Uroshi duhej ta pranonte se do ta kishte pjesën tjetër të perandorisë, por që do të ishte vazal i Vladislavit. Mirëpo (pas vdekjes së të latpërmendurit Stepan) Uroshi u ngrit kundër Vladislavit, nipit të vet dhe të zotit të tokës, e zuri rob, ia rrëmbeu gjithë perandorinë dhe urdhëroi që ta hidhnin në një burg, nga i cili ai nuk mundi të lirohej për të gjallë të Uroshit. Uroshi e mori për grua Elizabetën, të mortën e gjyshes Suaj.

Duke e bërë edhe një të pabërë ky e mori për grua edhe sa (Elizabeta) ishte gjallë, të bijën e perandorit të asokohshëm të grekëve, përkatësisht të motrën e perandorit të tanishëm. Me asnjërën nga bashkëshortet ky nuk pati ndonjë djalë, porse me konkubinë⁵ të ndryshme ky i bëri dy djem; njëri u quajt Konstantin, ndërsa tjetri Stepan. Ky (i fundit) ishte ati i këtij i cili tani (me të padrejtë) e ka pushtetin mbi mbretërinë e Rashës. Ky farë Stepani u ngrit kundër të atit Uroshit dhe disa herë radhazi u përpoq t'ia merrte jetën e pushtetin. Më në fund porse i ati e mori rob, e burgosi, urdhëroi që të

³ Është fjala për të vëllanë, të quajtur Stefan Dragutin.

⁴ Numrat në kllapa katrore shënojnë faqet në librin nga i cili u nxor ky dokument.

⁵ Nga lat. *concubinatus* lidhje jashtë bashkëshortësisë, jetesa bashkë për kohë të gjatë e dy personave të gjinive të ndryshme pa pas lidhur formalisht kurorë.

verbohet dhe bashkë me dy të bijtë u dërgoi në ekzil në Konstantinopojë.⁶ Duke qenë se xhelati ishte korruptuar me para, ai nuk e theri (Stepani) me shtizë drejt e në bebëza, siç ishte kërkuar e urdhëruar nga i ati, duke përdorur barna Stepani mundi, sadoqë jo plotësisht, të shihte sadopak. Mirëpo, (Uroshi) këtë donte ta mbante për fshehtësi sa kohë që i ati ende ishte gjallë, për të mos u marrë vesh që ky të birin e vet, i cili e kishte bërë këtë me mendjprehtësi prej fëmije, e ngulfati menjëherë (të birin) me dorë të veten, nga frika se ky do t'ia tregonte këtë dikujt. Kështu që ky, që deshi ta mbyste të atin, nuk e kurseu as të birin. Më vonë, duke besuar se ai ishte plotësisht i verbër, pas shumë vitesh të kaluara në ekzil, e ftoi që të kthehet prapë. Pas vdekjes së Uroshit, të atit të tij, përmes letrave të shkruara me dorë të vet (Stepani) e kumtoi në gjithë perandorinë se ai mund të shohë dhe përmes premtimeve e peshqesheve mblodhi rreth vetes shumë ithtarë. Ky e rrëzoi nga throni Vladislavin, trashëgimtain e mirëfilltë të mbretërisë, i cili në ndërkohë ishte liruar nga burgu dhe ishte emëruar për sundues, dhe e përzuri këtë nga e gjithë perandoria. Pas kësaj urdhëroi që vëllanë e tij të vetëm ta hedh në burg të lidhur me pranga dhe e mbyti atë në mënyrë mizore të padëgjuar. Ky urdhëroi që të vëllanë, të lidhur në një kryq (dru) ta gozhdojnë në krahë e këmbë dhe e mbyten duke i rënë kokës. I këtitillë është ky këlysh gjarpëri, këso kupash prej helmi qet ky e stërpik me to.

Nëse, porse, dikush do të dijë diçka për sundimarin e tanishëm të Rashës, të birin e atij të verbëri, sakaq do të hetojë se ky, sado që përkah të mirat e të këqijat është më i ri (dhe i lindur më vonë), me helmin e ligësisë së paparë të bëmave të tij (eventualisht *nec non*, khs. përkthimin frëngjisht) përfshirë këtu edhe synimet e këqija që i ka, ua kalon shumë herë pararendësve të tij, sepse atin e vet -siç u raportua më lart - një bastard, një jolegjitim dhe pjellë e shtresës së ulët, një tiran mizor, një djalëvrasës, vëllavrasës dhe, po të kishte pasur mundësi, edhe atëvrasës - e zuri rob, ia vuri prangat, e hodhi në burg dhe e mbyti në mënyrë më shumë se të trishtueshme.

Dhe ja, mbreti im, të lartpërmendurit, perandorin dhe mbretin dhe derën e tyre po i përshkruaj në këtë mënyrë çfare e dëshmon edhe e gjithë Lindja dhe ashtu sikundër në pjesën më të madhe me siguri munda ta shoh edhe vetë. Le ta gjykojë vetë urtësia Juaj, nëse duke u nisur nga premtimet, përbetimi dhe besnikëria, bën t'u besohet të tillëve që, siç u përshkrua më

⁶ Është fjala për Stefan Uroš -in III, i njohur si Stefani i Deçanit, sepse me iniciativën e tij gjatë viteve 1327- 1335 u ngrit Manastiri i Deçanit. Variantin e parë të dokumentit të themelimit të Manastirit të Deçanit, të njohur me emrin Krisobula e Deçanit, e nënshkroi në vitin 1330. Pasi që, sipas traditës serbe, edhe këtë e mbyti i biri Stefan Dušan -i më 1331, ky i fundit e përtëriti dokumentin e themelimit dhe, edhe ky, njihet si (version i dytë) i krisobulës së t'et.

lart, rrjedhin nga një derë (fis) i shtihuar⁷ dhe bijve të pabesë të një populli (fisi, dere) djall, që i vrasin etërit e tyre, që nuk i kursejnë as bijtë e tyre, që i vrasin të vëllezërit dhe që e shkatërrojnë dhe e shfarosin fisin e vet, dhe që për të afërmit e gjakut dëshmohen për të huaj, (që janë) shtypës të të nënshtruarve, uzurpatorë të së drejtës së të tjerëve dhe vrasës të zotërve të tyre.

Arsyeja e katërt

përse këtij nuk mund t'i besohet as edhe një grimë, qëndron tek ajo tradhti, të cilën në krye të herës ua bënë të tanëve. Në *Historiae Ultramarinae* lexohet se me rastin e një transportimi të mëhershëm të miellit, të cilin Ju ia patët shitur Ushtrisë së Zotit, miellit i kishin shtënë gëlqere të patretshme. Buka e pjekur dhe e ngrënë nga kjo përzieje e solli jo shëndetin porse vdekjen, jo forcimin porse dobësimin e zemrës. Ky dhunim dhe tradhti e paparë, e cila ende nuk ishte përjetuar në shekujt e mëparshëm, e shkaktoi vdekjen nga sëmundje të ndryshme e të papritshme të Tanëve. Me djallëzinë e tyre të çuditshme këta e bënë një herë tjetër edhe këtë të pabërë: Urdhëruan njerëzit që quhen merguli (zhytës), që anijet dhe galeret, në portin e Konstantinopojës, me të cilat duhej të transportoheshin mallrat e domosdoshme, të shpoheshin në pjesët e tyre të fundme, në mënyrë që ato të mbusheshin shpejt me ujë dhe si papritmas të fundoseshin në det, kështu që i gjithë ushqimi i ushtrisë u asgjësua dhe ushtria, e rënë në këso gjendje ngushtie, ose do të kthehej së prapthi ose do të asgjësohej (vritej) nga shpatat e grekëve dhe të të pafeve të tjerë. Dhe, kjo edhe do të ndodhte, sikur i Madhi Zot, i cili mëshiron dhe i shpëton të vetët, të mos e zbulonte këtë plan tinzar.

Duke qenë se, (përkundër shkurtësisë) pas gjendjes që u parashtrua qartë në këtë trajtesë, (rezulton) se me të lartpërmendurit nuk bën të lidhet kurrfarë aleance e as nuk mund t'u besohet, po kaloj në pikën e tretë.

⁷ Këtë mbiemër popullor, kosovar, po e përdor këtu në kuptimin e mb. modern (i, e) maskuar.

III

Katër arsye përse është e drejtë dhe e lejueshme që të hyhet në perandorinë e grekëve.⁸

Së treti le të parashtrohen arsyet, shkaqet, përse është e drejtë, e lejueshme dhe punë nderi, të depërtohet në hapësirën nën pushtetin e tyre dhe që kjo hapësirë me ndërjegje plotësisht të pastër t'u merret nga dora. Dhe, edhe po qe se arsyet që burojnë nga pikat e numëruara më sipër do të jenë të mjaftueshme, këtu do të doja t'i zbardh shkurtazi edhe katër arsye të tjera shtesë, për aq sa i takojnë atij që e quan veten sundimtar i grekëve.

Arsyeja e parë

Së pari pse - edhe sikur pararendësit e tyre, siç ua ka anda atyre që i paraqesin si një vijë të dytë të gjenealogjisë së tyre, të cilët porse vriten nga vetë këta, punë që e kanë bërë duke i vvarë zotërit e tyre dhe duke e uzurpar titullin e imperatorit perandorak dhe ndjesës për ta mbuluar ultësinë e prejardhjes së tyre e të turpit të lindjes së tyre për t'u ngritur me mashtrime në lartësi të perandorit - këta nuk rrjedhin në të vërtetë nga një vijë lozë dhe me këta as nuk kanë ndonjë lidhje gjaku; lidhja e tyre prej gjaku është vetëm ajo, të cilën ka nisur ta hartojë stërgjyshi i sundimtarit të tanishëm Palaeolog, i cili ishte perandori i parë dhe edhe (gjithsesi *nec non*) tradhtari i parë i familjes së vet.

Arsyeja e dytë

Arsyeja e dytë buron nga e para: sepse është katërcipërisht e qartë, se ky (e ka marrë) titullin e perandorit pa të drejtë, titull që pararendësi, stërgjyshi i këtij, e kishte marrë si i pari tiran (uzurpator) dhe zotërues ilegjitim, edhe nëse dikujt do t'i shkonte mendja të thoshte se ky na e paska trashëguar këtë sipas të drejtës së tradhtisë si pasardhës i së padrejtës dhe i padrejtësisë së pararendësve të këqinj të tij. Mirëpo, për ta parë që pushteti, vështuar juridikisht, i takon një tjetri dhe jo këtij, dua që, përta i takon gjendjes së tanishme, ta shpaloj këtu shkurtazi prapavijën e gjithë kësaj. Disa bujarë të Francës: Balduini, kont i Flandrisë, Ludoviku, kont i Blois-it, Stefani i Perche-s dhe Marchuis i Montferrat -as (në përkthimin frëngjisht 2 persona)

⁸ Ka arsye të besohet se nocioni *grek* e ka në këtë kontekst edhe kuptimin "ortodoks".

ishin nisur nëpër det për t'i sjellë ndihma Tokës së Shenjtë dhe erdhën në Konstantinopojë. Këta e gjetën qytetin nën sundin e Andronik-ut, i cili e kishte rrëzuar nga throni vëllanë e vet Cursach-un, e kishte verbuar dhe e kishte ngjuar në një burg të rëndë e të zorshëm, pasi që e kishte burgosur edhe Alexius-in, të nipin, të birin e të verbuarit. Mirëpo, meqë Alexius-i, me dëshirën e Zotit, ishte liruar nga burgu, kaloi në ushtrinë e francezit të përmendur më parë; për shkak të neverisë karshi kimit të tiranit Andronik, këta e nisën luftën kundër qytetit dhe e pushtuan atë; Androniku u detyrua t'ua mbathte dhe për perandor u kurorëzua Alexius-i i ri, pasi që u lirua i ati na burgu. Mirëpo Alexius-i, i pafalënderueshëm dhe i rrejshëm, e vlerësoi për pak punë rrethanën që francezët ia shpëtuan jetën dhe që prej këndej e mori edhe kurorën e perandorit, ky bëri shumë të këqija kundër tyre (francezëve), të këqija këto që nuk i bien ndesh pabesisë dhe hipokrizisë së grekëve. Fundja, Zoti i Drejtë e pau të udhës që ky të ngulfatet në gjumë nga Morculfus-i, një njeri i vet. Pasi që i kishte dëbuar francezët nga qyteti dhe, siç u tha, kishte ndërmarë shumë punë të këqija kundër tyre, francezët e sulmuan qytetin me armë në rend parë nga neveria karshi këtij krimi të Morculphus-it, dhe e pushtuan këtë brenda 10 ditësh. Dhe, duke qenë se Alexius-i e kishte lënë perandorinë pa trashëgimtar dhe pa pasardhës, konti i lartpërmendur Balduin, pas vendimit njëzëri të Këshillit dhe me pëlqimin e princërve, të klerit dhe të gjithë popullit, u duartrokoi për perandor. Pasi që francezët e patën nga shumë pasardhës (të Balduinit) në dorë këtë perandori, kjo ra në duar të Filipit, që ishte i bir i Balduin-it II., të birit të Petrus-it të Cortenay-s, konti i Auxerre-s dhe të motrës së të dy vëllezërve Balduin I. e Heinrich, të cilët e kishin pasur në dorë pushtetin e perandorisë dhe njëri pas tjetrit e kishin lënë këtë pa trashëgimtarë. Ky farë Filipi e mori për grua të motrën e Karl-it I, të mbretit të Sicilisë, tezen e nënës Suaj. Me këtë bashkëshorte Filipit, për të cilin po bëhet fjalë, i lindi zonja Katerinë, që ishte e shoqja e të ndjesë pastë zotit (kontit) Karolus të të ndjerit atit Tuaj dhe ëma e motrës Suaj, të vesë së tanishme të princit të Tarentit. Palaeologu që u përmend këtu aq shpesh, e përzuri nga perandoria si Filipin ashtu edhe zonjën Katerinë, të bijën e tij, dhe e rrëmbeu titullin e perandorit në mënyrë uzurpatore e tradhtore, kështu që edhe Andronicus -i, i nipi më i madh i Palaeogut, e ka këtë (pushtetin mbi perandorinë) po ashtu jo me të drejtë, porse me të padrejtë.

Arsyeja e tretë

Së treti: Ky e sundon perandorinë jo në dëm të kujtdoqoftë, porse në dëm, në kurriz dhe si humbje të Derës Suaj, sepse trashëgimtare e vërtetë e

kësaj perandorie, mbreti im e zoti im. është motra jote, e veja e princit të Tarent-it të ndjerë dhe bijtë e tij, nipat e tu e bijtë e motrës Tënde, duke qenë bonjakë, janë lënë nën mëshirën tënde: këta i kanë drejtuar sytë e tyre të zemrës kah ti që me mëshirën e Zotit mund të jesh e vetmja mbrojtje dhe ndihmë, që Ti, Zotëri, me të drejtat e tua të plotëfuqishme t'i pranosh të miturit e Tu dhe të venë dhe t'i asgjësosh kështu shtigjet e grekëve mëkatarë, si mik i besimit dhe si ekzekutues i së drejtës.

Arsyeja e katërt

Arsyeja e katërt është gjaku i derdhur i besimtarëve të pafajshëm francezë. Kjo sepse, sikundër u kallëzua më sipër, pasi që Palaeologu e rrëmbeu titullin e perandorit për vete, i mbyti në mënyrë tmerruese të gjithë ata (francezë) që mundi t'i gjente në Konstantinopojë dhe (anekënd) gjithë perandorisë. Për dëshmi se me çfarë tmerri të furishëm atëherë e edhe pothuaj gjithmonë u tërbuan kundër francezëve, të gjithë atyre që duan ta shohin këtë u tregohet një grumbull i madh kufomash në një kriptë brenda mureve të qytetit afër vendit Buca Leonis; nuk qe lejuar që këta të varrosen siç e do rendi për shkak të përçmimit të fesë sonë dhe për shkak të urrejtjes ndaj francezëve.

Po kjo vlen, sikundër u kumtua, edhe për mbretin e Rashës, sepse edhe ky, pra, atë mbretëri e sundon duke mos qenë as pasardhës legjitim e as trashëgimtar sipas të drejtës, porse si rezultat i shkeljes së të drejtës së tjetrit, që e ka atë nën sund e në pronësi në mënyrë tiranike (përmes uzurpimit).

Sepse ky vetë, siç u sqarua më lart, është bir i atij bastardi, i cili ishte ngritur kundër t'et Uroshit dhe që kishte komplotuar vrasjen e tij, ky është ai që shumë shpesh ka tradhtuar, për ç'arsye vetë i ati kishte urdhëruar që ta verbonin dhe që e dërgoi në ekzil; ai që, përveç të tjerash, pas vdekjes së t'et Uroshit, Vladislavin, kushëririn Tuaj, të birin e mbretit Stefan, trashëgimtarin e vërtetë të ligjshëm të mbretërisë për të cilën po bëhet fjalë, e kishte dëbuar përmes uzurpimit tradhëtor dhe dhunës së turpshme. Nëse ai, sundimari i tanishëm, ka qoftë edhe çfarëdo të drejte në këtë mbretëri, ai, si biri i një bastardi, e ka humbur kaheër këtë. Sepse ky ishte edhe një herë tradhëtor, ky ishte ai që e burgosi dhe e mbyti t'et.

Së pesti: Të gjitha kishat e vogla, të cilat më parë mund të quhen për si të fshehta (shtrojera keqberësish dhe), shpella piratësh, duhet të shkatërrohen tërësisht, në mënyrë që të mos duket sikur ne po u takuakemi me kësi elementësh.

Siç u shtrua pra qartazi në pikat e renditura më lart, edhe perandori i ri - ashtu sikundër Zoti pas skalitjes për 6 ditë krijoi gjithçka, ndërsa në të shtatën pushoi - do ta marrë perandorinë në pozitë të siguruar e pa kontestime dhe do të pushojë në një të shtune të paqes së amshueshme. Për pushtimin e kështjellave e të qyteteve, për fortifikimet e nevojshme dhe për porosi të besnikërisë, nuk do të shkruaj asgjë në këtë vepër që e keni përpara; në këtë mes mjafton të tregohet dhe të përkujtohet ajo që të tjerët s'mund ta shohin me sy të vet.

Po i rikthehem pushtimit të mbretërisë së Rashës:

Do të jetë aq e lehtë për t'u pushtuar sa edhe dëshirohet të hyhet (për një pushtim të suksesshëm mjafton [478] dëshira për të hyrë në të. Në mënyrë që kjo të jetë e qartë, dëshiroj t'i jap shkurtazi disa nxitje për sulmimin dhe disa parakushte të plotësueshme lehtë për pushtimin.

Kjo mbretëri ka fare pak, përkatësisht pothuaj se asnjë vend të fortifikuar, por kemi të bëjmë në të vërtetë vetëm me çifligje e kasolle, pa fortifikime e pallate qofshin ato të mbretit apo të bujarëve - të gjitha janë nga kashta e nga druri. Kurrë nuk kam parë këtu ndonjë fortifikatë apo shtëpi prej guri ose (balte) tullash, përveç në qytetet bregdetare të latinëve. Kjo mbretëri ka me bollëk grurë, verë, vaj e mish; është e këndshme nga ujëra burimesh e lumenj, një vend i qetë me bjeshkë, male, fusha e lugina dhe i pasur me bagëti llojesh të ndryshme. Shkurt, gjithçka që aty rritet është e llojit të zgjedhur, sidomos në rajonet bregdetare. Në këtë mbretëri ka ç'është e drejta 5 miniera ari dhe po aq miniera argjendi në të cilat minatorët kanë punë të përhershme. Përveç kësaj, ka edhe vende në të cilat ka ar të përzier me argjend, që janë zbuluar në vende të ndryshme dhe përveç këtyre ka edhe bjeshkë të mëdha e të dendura. Ai që, pra, e pushton këtë mbretëri do të bëhet zotëruar i një margaritari të vërtetë, të lakmueshëm dhe të çmueshëm për kohë të kohërave".

Në të mirë të pushtimit lehtë të mbretërisë për të cilën po flas shkon edhe rrethana se: aty janë dy popullata, përkatësisht shqiptarët dhe latinët të cilët këmbëngulin në besimin e tyre, ritin dhe dëgjueshmërinë karshi kishës së Romës. Në përputhje me këtë ata kanë kryepeshkvijtë, ipeshkvijtë, abatë, njerëz rregujsh dhe klerin laik të rangut të ulët. Latinët kanë 6 qytete me ipeshkvij: së pari Tivarin, selinë e kryepeshkëvit, pastaj Kotorin, Ulqinin, Shasin, Shkodrën, Drishtin; këto qytete banohej vetëm nga latinët, popullata përjashta qyteteve përbëhet në gjithë dioqezën nga shqiptarët. Ka edhe katër qytete të shqiptarëve, përkatësisht Pulti i Madh, Pulti i Vogël, Sabbate (SG. Sapa ?) dhe Albanopolis, që të gjitha këto (bashkë) me qytetet e përmendura

të latinëve i nënshtrohen arqipeshkvit të Tivarit si mitropolit dhe kishës së tij. Dhe, sado që shqiptarët e flasin një gjuhë krejt tjetër nga latinishtja, i kanë në përdorim shkronjat latine dhe i përdorin këto në të gjitha librat e tyre. Pushteti i latinëve është, pra, i kufizuar në rrethinat e qyteteve të tyre. Jashtë qyteteve ata kanë, ç'është e drejta, vreshta e ara në pronësi të tyre, porse asnjë kështjellë, asnjë katund ku do të jetonin vetëm latinë. Mirëpo, shqiptarët, kombi më i madh, do të mund të bënin gati më shumë se 15.000 kalorës luftëtarë trima e të vyeshtë sipas mënyrës dhe dokes së vendit për të gjitha ndërmarrjet luftarake. Kjo sepse të përmendurit, si latinët ashtu edhe shqiptarët, vuajnë nën zgjedhën e padurueshme dhe skllavërinë më të dhunshme të sundimit të urryer dhe të neveritshëm të sllavëve, i cili popullin e shtyp, ku kleri është larguar nga postet dhe poshtërohet, ipeshkvijtë dhe abatët shpesh të burgosur, bujarëve u është marrë trashëgimia dhe janë izoluar; kishat ipeshkvnore si edhe ato të tjerat janë shuar dhe u janë rrëmbyer të drejtat; manastiret janë rrënuar e shkretëruar. Të gjithë këta, i madh e i vogël, por edhe secili nga ata veç e veç, besojnë që t'i ulin duart e tyre në gjak sllavësh, nëse para tyre do të dilte një princ francez të cilin këta do ta njihnin për prijës kundër këtyre sllavëve të poshtër, armiqve të fesë sonë të mirëfilltë. Me shqiptarët dhe latinët e përmendur, pa dyshim që 1000 kalorës francezë dhe 5000 ose 6000 ushtarë këmbësorë shumë lehtë do ta pushtonin këtë mbretëri në gjithë hapësirën e saj.”

DOKUMENTI IV: Pjesë nga Përshkrimi i Evropës Juglindore të kryepeshkvit Iohanes III (De Galonifontibus) i viteve 1377-1403.

Sqarime mbi autorin dhe veprën⁹

„Sipas dëshmisë së një bashkëkohësi, Johannes III Paska qenë me prejardhje italiane. Mirëpo, kjo e dhënë nuk është e sigurt; me një dozë sigurie mund të besohet se Iohann -i III është pikërisht ai Johannes de Galonifontibus O. P., pra një francez i cili më 9 mars të vitit 1377 nga Gregor XI u emërua për ipeshkv të Nachitschewan-it në Armeni. [...]. Ky kryepeshkv e hartoi në Paris në vitin 1403 një shkrim frëngjisht mbi jetën e Timur-it, punë kjo që është me interes të veçantë sepse autori e njëjtte personalisht sundimarin tatar. [...] Vepra e sapopërmendur në frëngjisht mbi

⁹ Të gjitha sqarimet, si ato rreth personalitetit të autorit ashtu edhe ato rreth dorëshkrimit, janë të Dr. Anton Kern: Der „Libellus de Notitia Orbis“ Iohannes' III (De Galonifontibus?) O.P. Erzbischofs von Sullhanyeh, bot. në Archivum Fratrum Praedicatorum, Volumen VIII, Istituto storico domenicano di S. Sabina, Rom, 1938 fq. 82-123.

jetën e Timur-it ishte deri tani e vetmja dëshmi e veprimtarisë letrare të Jahannes-it. Mirëpo, me rastin e katalogizimit të ri të dorëshkrimeve të Bibliotekës Universitare të Graz-it unë e zbulova edhe një vepër të këtij autori, vepër kjo që sipas mendimit tim nuk ishte dëshmuar deri tani në kategoria të dorëshkrimeve e në bibliografi. [...]

[...] Kryeipeshkvi e shkroi librin e vet për ta propaganduar mendimin rreth kryqëzatave. [...] Hartuesi, i cili disa dhjetësh kishe jetuar në Lindje dhe që, sipas dëshmisë së atij vetë zotëronte disa gjuhë orientale, njofton për atë që kishte parë me sy të vet dhe për atë që kishte dëgjuar. Disa të dhëna, sikundër e pohon radhazi, i kishte nga tregtarë [...].

[...] Autori flet shpesh edhe për vetveten, kështu që ne i mësojmë disa hollësi të reja. [...] Me rastin e përshkrimit të vendeve të ndryshme autori e përmend shpesh praninë e tij personalisht. I këtillë është rasti për Shqipërinë, Vllahinë dhe tokën ruse nën sundimin polak- lituanëz [...].

[...] Punimi i kryeipeshkvit Johannes, siç e kemi në të dy dorëshkrimet, është i shkruar në një latinishtë krejt të egër. [...]”- Dr. Anton Kern:

Shënim: Këtij dokumenti i ra në gjurmë z. Albert Ramaj dhe ma siguroi një fotokopje të origjinalit latinisht.

Nga dorëshkrimi latin i shek. XV, Foliet 64 - 68 të dorëshkrimit të Graz-it të dorëshkrimit latin të shek. XV u transliteruan dhe u përkthyen në gjermanisht nga Dr. Margit Kamptner, ligjëruese në Institutin e Filologjisë Klasike të Universitetit të Vjenës.

Dokumenti u botua pothuaj i plotë në vëllimin XI të revistës DARDANIA e cila botohet në Vjenë.

Origjinali latinisht

Folia 66

Nunc autem sequacibus Graecorum et modis et cerimoniis ipsorum et specialiter habitantibus in Ewroppa et de differentiis litteris et lingwis et provinciis eorum et deinde ultra Dalmatiam sive Ungariam continuando dicam aliquid de hiis quae foris sunt, id est hereticis, denide de Asya et Africa ac provinciis et lingvis eorum scribam eciam interferendo de aliis. Et prima ultra catholicos Christianos ut dixi est Albania, magna patria, vel fuit et quasi maior pars Scicie, pro nunc male habitata. Maior locus Duracium qutem tenent Cristiani, sita est in maritimis Adriatici seu Egei maris vel circa. Pro nunc male abitata ex hoc quod Turci destruxerunt et depopulati sunt ducentes multos ipsorum in captivtatem et in certis vexationibus

consumpserunt et nisi haberent montes altos ad nichilum devenissent. In quibus montibus meliores falcones inveniuntur et vere maxime divicias et policias non habent gentes bestiales. Habent lingwam et litteram propriam. sectam habent Graecorum, licet ecciam multi secantur Latinos etspeciali-ter in maritimis, et hi habent sacerdotes in forma ecclesie, sunt eciam ibi religiosi praediacatores et minores. Hec provincia ab oriente habet Graeciam, ab occidente Dalmatiam sive Mare Adriaticum, a meridie mare Ionicum sive barbariam ab alquione Rusciam. Magno tempore dominatus est eis Turcus Baasica, nunc liberati per Thimerley sperant reduci ad primum statum per comitem Lazari si poterit. Item ultra ipsam versus Ungariam et Bosna, parva provincia et montosa, et habet fortes passus, et licet Turcus multoss ex hiis habuit in captivitate, nunquam tamen cepit nec habuit fortalicia, habent regulum dominum per se alium consueverunt esse sub rege Ungarie. Habent maximam copiam argenti quia ibidem inveniantur minere. Habent lingwam et litteram per se quasi Sclavonicam quia sunt confines, in sectam aliquibus secuntur Graecos aliqui fidem catholicam per religiosos et convertentur. Ab oriente habent Bulgariam, in occidente Sclavoniam, ad meridiem mare Egeum, in aquilone Nisiam (?).

Folia 67

Item ista est Cerva (?), habuerunt imperatorem nomine solum. Turcus occupavit totum usque nunc, merito Cervi dicti quia quasi bestiales habitantes in montibus et in silvis, in maximo numero ducti in captivatem, in secta Graecorum, lingwam habent propriam. Item ultra istam ad oriente sunt Russi eo modo sub Turco in temporalibus, ultra ad aquilonem est Vulgaria et fuit bona patria, sed devastata per Turcos, ipsi habent lingwam propriam et quasi Latinam, et ut fertur in ipsis exiverunt de Eomanis. Quidam imperator Romanus obtinisset illas terras, scilicet Macedoniam, quaedam societas Romanorum videntes bonam patriam reci-pientes uxores remanserunt ibidem. Ideo vocantur Bulgari a lingua Wulgarica Romana, ipsi ideo iactant se esse Romanos ut patet in lingua quia locuntur quasi Romani et in spiritualibus secuntur Latinos et Graecos, quia enim Greci habent Latinos confines et cito convertuntur ad vos ut probavimus. Ultra istos circa mare magnum sive Ponticum est Volacia ipsorum magna provincia, ha bet dominum per se, et licet Turcos multos ipsorum cepit et tribulaverit, non tamen obtinuit dominum huius ut ceterorum. Volaquia dicitur maior et minor, per istam provincciam transit Danubius fluvius maximus in orbe terram descendens et de Al mania per Ungariam inde et intratmare magnum circa Nycostomium quem habent Ianueses, et dicitur

Nycostomus, id est os lupi, quia intrans mare facit multos insulas et ora. Isti non habent magnas civitates et villas multas et animalia multa, fertilis terra modicum de vino, magnas aquas et planicias. Isti communiter secuntur Graecos in secta, licet etiam nos habemus plura loca ordinis praedicatorum et minorum et multos Theutunicos habentes habitantes in eisdem partibus. Dominus ipsorum aliquando conversus fuit ad finem nostram catholicam, specialiter mater sua domina Margaretha per unum fratrem praedicatorum vicarium generalem illarum partium.

Përkthimi shqip

Folia 66

E pra, mbi ata që u shkojnë pas grekëve, dhe për doket e ceremonitë e tyre dhe sidomos të atyre që jetojnë në Evropë dhe mbi alfabetet, gjuhët e tyre, dhe së fundi duke qenë se unë po e vazhdoj udhën përtej Dalmacisë e Hungarisë, dëshiroj të them diçka për ata që jetojnë jashtë, përkatësisht për heretikët; përveç kësaj dua të shkruaj edhe për Azinë e për Afrikën dhe gjuhët e tyre, por unë do të shtoj nga diçka edhe për të tjerë. Dhe, së pari, matanë të krishterëve katolikë, siç kam thënë, shtrihet Albania. Një vend i madh, përkatësisht na ishte i madh dhe në njëfarë mënyre pjesa më e madhe e Scicias (?), aktualisht e banuar rrallë. Vendi më i madh Duracium, të cilin e kanë në dorë të krishterët, (SG: katolikët) shtrihet në rajonin bregdetar të detit Adriatik ose Jon ose në rrethinë. Aktualisht është i banuar rrallë sepse turqit e kanë shkatërruar dhe e kanë plaçkitur (qytetin), duke i marrë shumicën e tyre (banorëve) në skllavëri dhe i munduan e i torturuan dhe sikur këta të mos i kishin bjeshkët e larta do t'u humbte fara krejtësisht. Në këto male gjenden fajkojt më të mirë dhe këta popuj (njerëz) të egjër edhe nuk kanë në të vërtetë pasuri të mëdha e kushtetuta qytetesh, këta e kanë gjuhën e mëvetëshme të tyre dhe alfabetin e vet; janë përkrahës të religjionit të grekëve, sado që shumë prej tyre u shkojnë pas latinëve, sidomos në rajonet bregdetare, dhe këta kanë priftërinj sipas rregulloreve të kishës, aty ka murgj dominikanë e françeskanë. Ky vend kufizohet në lindje me Greqinë, në perëndim me Dalmacinë ose me detin Adriatik, në jug me detin Jon ose me barbarët dhe në veri me Ruscia-n (SG: Rashën ?).¹⁰ Mbi këtë vend (SG: Rashën) ka sunduar për kohë të gjatë turku dhe tani, i çliruar nga Thimerley, (SG: njerëzit e saj) shpresojnë që përmes kontit Lazar, po që se

¹⁰ Sigurisht është menduar Rascia, varianti roman i emrit të principatës Raška bërthamës së kryehershme të shtetit të mëvonshëm të Serbisë (Vërejtje e imja).

ky e dëshiron këtë. të kthehen në gjendjen e mëparshme. Përtej këtij vedi shtrihet përballë Hungarisë edhe Bosnja, një vend i vogël e malor. dhe ka...? (fjala gjegjëse mungon në origjinal) të fuqishme dhe sadoqë edhe turku shumë nga ata i kishte marrë për robër, megjithatë ai (turku) kurrë nuk mundi t'i pushtonte dhe (ky vend) nuk ka asnjë kështjellë. Kjo (popullata e Bosnjës) e ka një sundimar të vetin, ndryshe kjo është mësuar të jetë nën sundimin e mbretit të Hungarisë; kjo (popullatë) ka në dispozicion sasi të mëdha prej argjendi, sepse pikërisht në këtë vend ndodhen minierat, kjo popullatë e ka gjuhën dhe shkrimin e vet, të ngjashëm me atë të sllavishtes, sepse është fqinje me këta të fundit, përkah religjioni disa u shkojnë pas grekëve e disa të tjerë maniherëve, pjesa më e madhe e kësaj popullate është porse heretike; pjesa shumicë e kësaj popullate u konvertuan në ritin katolik dhe përmes murgjëve do të vazhdojë të konvertojë edhe më tej. Ky vend e ka në lindje Bullgarinë, në perëndim Sllavoninë, në jug detin Egje, në veri Nisia-n. (?)

Folia 67

Po ashtu ekziston edhe Cerva?. Kjo e kishte një sundimtar vetëm sa për të thënë. Deri tani, të gjithë i ka pushtuar turku. Këta quhen me të drejtë Cervi, sepse këta jetojnë në male e në pyje vërtet si egërsira. Në numër të madh këta u morën si robër; përkah religjioni këta e ndjekin atë të grekëve por e kanë gjuhën e tyre të mëvetëshme. Të ngjashëm me këta përkah çëshjet laike, përtej këtyre, në lindje, janë rusët (sic!) po ashtu të pushtuar nga turqit. Përtej këtyre është Vulgaria (SG: Bulgaria, përkatësisht Maqedonia) që ishte vend i mirë tani i shkretëruar nga turqit, këta e kanë gjuhën e vet (pseudolatine) të ngjashme me latinishten dhe, sikundër thuhet, rrjedhin nga makedonët; një bashkësi romakësh, duke e parë se ky qenka një vend i mirë, mori gra të vendit dhe mbeti aty. Së këndejmi këta, mbi bazën e gjuhës (SG: latine) vulgare quhen bulgarë; këta (bullgarët) e kanë për mburrje të jenë romakë - gjë që reflektohet në gjuhën e tyre sepse këta edhe flasin si romakët dhe në rrafshin e jetës shpirtërore, fetare këta e ndjekin ritin e latinëve e të grekëve duke qenë se këta, ç'është e drejta, për fqinj i kanë latinët prandaj, sikundër e kemi konstatuar, këta shumë shpejt konvertojnë në anën tonë.